

Presentatie donderdag 6 maart 2008, toespraak Linde van den Bosch, Nederlandse Taalunie

Een nieuw vaderland voor de muzen, Karel Porteman en Mieke Smits-Veldt

"No it isn't strange, after changes upon changes, we are more or less the same."

Wat ik hier lees, is natuurlijk geen vers van een Nederlandse dichter uit de gouden eeuw, wel een regel uit 'The Boxer', een liedje van Simon and Garfunkel. Ik breng het in herinnering omdat deze gedachte naar voren springt uit dit nieuwe deel van onze literatuurgeschiedenis: wat zijn wij in vierhonderd jaar veranderd en toch onszelf gebleven!

Het valt al op als je naar de illustraties kijkt in dit prachtig uitgegeven boek. De portretten van Jan van Hout, Hendrik Laurenz. Spiegel, het gezin van Janus Dousa en talloze anderen. De emblemata waarin mensen soms met alledaagse dingen bezig zijn. Ze zien er zo herkenbaar uit. Droegen ze hedendaagse kleren, dan zouden het onze burens kunnen zijn. Tegelijk staan ze ver van ons af. Dat zie je bijvoorbeeld aan de handschriften van Constantijn Huygens en Joost van den Vondel, die in het boek staan afgedrukt. De gemiddelde lezer onder ons zal die zeker niet meer kunnen ontcijferen. Maar nog meer blijkt het uit hun taalgebruik: de woordkeuze, de zinswendingen en de spelling.

En dat is nog maar de oppervlakte. Daarachter gaapt een grote kloof tussen hun en onze gedachte-wereld. De maatschappij worstelde toen nog om zich los te rukken uit een obscurantisme dat bijna middeleeuws aandoet. In het eerste hoofdstuk van het boek trekt de Besnijdenisprocessie door de straten van Antwerpen, ter ere, zegt de auteur, "van een stukje voorhuid van het Jezuskind, de belangrijkste relik van de kathedraal". Religiositeit was toen nog zichtbaar op straat. De vaak bloedige strijd tussen concurrerende godsdienstige strekkingen zou nog lang turbulentie veroorzaken in de maatschappij, en ook in het culturele leven. Ik verwijs hier bijvoorbeeld naar de geuzenliederen, waaraan de nodige boeiende bladzijden zijn gewijd. Tot daar de verschillen. Want er zijn ook veel punten van gelijkenis met onze tijd. Ik noem er een paar.

De hoofdrolspelers in de literatuur en de kunst waren op zoek naar hun eigen culturele identiteit en wilden naast de Latijnse cultuur van de humanisten ruimte scheppen voor een burgercultuur in de volkstaal. Toen ze enthousiast de eerste producten daarvan presenteerden, slaagden slimme ondernemers er in daar geld mee te verdienen. Terecht besteden de auteurs van deze literatuurgeschiedenis aandacht aan de rol van drukkers, uitgevers, boekhandelaars en kooplieden. Wat zij betekend hebben voor de cultuurspreiding, had niemand in hun plaats kunnen doen. Je ziet het vandaag weer gebeuren met straat- en jongerencultuur, die eveneens nieuwe uitdrukkingsmiddelen in nieuwe media hebben gevonden, wat niet zelden een bron van inkomsten is voor een nieuwe generatie.

De gestegen scholingsgraad van de bevolking schiep honger naar lectuur, die gretig werd gestild door die drukkers en boekhandelaars, die eerst in Antwerpen en later in Amsterdam als paddenstoelen uit de grond schoten. Niet alleen hoogstaande literatuur vond zo zijn weg naar een publiek, maar ook amusementslectuur. Bredero gedijde in dit klimaat, maar ook de auteurs van allerhande grappige en amoureuze verhalen en romans, raadsels, anekdoten en moppen. Niet iedere intellectueel uit die tijd zal dat een gezonde evolutie hebben gevonden, net zoals er vandaag opnieuw weerstand is tegen de populaire cultuur die door nieuwe media wordt uitgedragen.

Schrijvers kozen partij in maatschappelijke discussies. Ook dat kennen we vandaag nog. Ik had het al over de geuzenliederen, maar bijna iedereen die de pen voerde, voelde zich geroepen om standpunten in te nemen. Politieke kritiek, spot en retoriek waren niet van de lucht en gaven soms aanleiding tot grootse literatuur. Vondel is bekend om zijn scherpe pen, maar er waren er meer die

de gezagsdragers of de opstandelingen tot de orde riepen. Sommigen deden dat anoniem, anderen gingen juist prat op hun engagement en overtuiging. Over het algemeen was goede literatuur betrokken op de maatschappij. Net zoals vandaag.

En verder was er bijvoorbeeld nog de rol van de grote steden als centra van culturele activiteit. Er waren migraties, ook van intellectuelen, die hun plaats probeerden te veroveren in hun nieuwe omgeving. Er was openheid voor alles wat in Europa aan de gang was. En er was nog zoveel meer dat vandaag de dag nog steeds een rol speelt. Maar dat moet u zelf ontdekken in het boek.

De periode waarover het derde deel van deze grote literatuurgeschiedenis handelt, is rijk in alle opzichten. Dat de auteurs, Karel Porteman en Mieke Smits-Veldt, ze in haar verscheidenheid en nuance hebben kunnen beschrijven, gedetailleerd maar zonder in een dorre opsomming te vervallen, mogen we een prestatie van formaat noemen. De auteurs hebben er geen genoeg mee genomen om te herschrijven wat allang geweten was. Ze belichten voor het eerst de rol van schrijvende vrouwen. Ze behandelen Noord en Zuid geïntegreerd. Ze geven veel ruimte aan de zeer gevarieerde religieuze literatuur, aan de ontwikkeling van de canon en aan de manier waarop de letteren tot de beeldvorming over het nieuwe vaderland, namelijk de Republiek, hebben bijgedragen.

Het is voor de Nederlandse Taalunie een bijzondere eer om te kunnen bijdragen aan de totstandkoming van de zevendelige geschiedenis van de Nederlandstalige literatuur, die in het jaar 2010 zal worden afgerond. Graag herhaal ik hier nog een keer wat minister Anciaux hierover zei bij het verschijnen van de eerste boeken, het eerste en het laatste deel: 'In de jaren vijftig was het nog mogelijk dat één man - Gerard Knuvelde - de hele Nederlandse literatuur beschreef. In de jaren '90 constateerde de Raad voor de Nederlandse taal en letteren dat de houdbaarheidsdatum van 'de Knuvelde' al te lang was overschreden en achtte het de taak van de Taalunie om een nieuwe literatuurgeschiedenis te laten schrijven - dit keer door een team van Nederlandse en Vlaamse deskundigen. Het Comité van Ministers van de Taalunie nam daarom in 1997 het advies van de raad over en maakte gelden vrij voor een ambitieus literatuurgeschiedenisproject. Het bestaan van de Taalunie maakte grensoverschrijdende financiering en samenwerking mogelijk. Twee landen die samenwerken en een team van Nederlandse en Vlaamse deskundigen die jarenlang samenwerken - dat is uniek en bijzonder. Het toont aan dat Nederland en Vlaanderen niet enkel een gedeeld verleden hebben maar ook een gedeeld heden.'

Belangrijk om hier ook nog even te wijzen op een andere activiteit waarbij de Taalunie nauw betrokken is: de Digitale Bibliotheek van de Nederlandse Letteren, de DBNL. De Literatuurgeschiedenis en de DBNL vormen een schitterende twee-eenheid. We beschikken daarmee zowel over de historische bronnen als over een beschrijving van en een beschouwing over de tijd waarin die bronnen zijn ontstaan. We zijn daar heel trots op.

Met taal kunnen mensen zich op vele vlakken waarmaken. Literatuur is er daar een van, en zeker niet het minste. De manier waarop mensen in de zestiende en zeventiende eeuw vorm hebben gegeven aan literatuur, dwingt onze bewondering af. Dankzij dit nieuwe deel van de serie kan iedereen daar kennis van nemen. Ik spreek daarom in naam van de taalgebruikers mijn dank uit aan de auteurs, aan de hoofdredactie van de gehele serie, en aan de uitgeverij. En ik kijk uit naar de volgende delen. We zitten, wat de timing betreft, perfect op schema. Ik weet nu al dat mijn geduld niet nodeloos op de proef zal worden gesteld.